

CONSTANTIN NOICA - PERSONALITATE PROEMINENTĂ A CULTURII ROMÂNEȘTI

Personalitate proeminentă a spiritualității românești, filosof original, eseist remarcabil, poliglot erudit, Constantin Noica aparține generației de aur interbelice, alături de Mircea Eliade și Emil Cioran. El este autorul a peste 60 de cărți originale, traduceri și îngrijiri de ediții. În același timp semnează peste o mie de articole și eseuri literare și filosofice în publicațiile interbelice: *Revista de Filosofie*, *Vremea*, *Criterion*, *Convorbiri literare*, *Revista Fundațiilor Regale*, *Credința*, *Ultima oră*, *Viața literară*, *Gândirea*, *Familia*, *Universul literar*. După război colaborează la *Gazeta literară*, *România literară*, *Contemporanul*, *Cronica*, *Ramuri*, *Steaua*, *Studii clasice*, *Convorbiri literare*, *Transilvania*, *Tribuna*, *Lucefărul*, *Viața Românească*, *Manuscriptum*, *Revista de istorie și teorie literară* și multe altele.

Constantin Noica debutează editorial cu *Mathesis sau despre bucuriile simple* (1934). Această carte a primit premiul scriitorilor tineri, alături de Nu de Eugen Ionescu¹ și de *Pe culmile disperării* de Emil Cioran².

Critica literară a vremii a apreciat în mod deosebit perfectul echilibru interior, puterea de subtilă analiză și originalitatea autorului, care nu împlinise încă 25 de ani.

Șerban Cioculescu, comparându-l pe Noica cu Henri Poincaré, genialul filosof matematician, conchidea: "Îmi este o aleasă bucurie să recomand (această carte - n.n.) ca pe un îndreptar de gândire. Niciodată în scrisul românesc spiritul geometric nu s-a prelungit ca în *Mathesis* în pură poezie"³.

- 1 Eugen Ionescu (1909-1994), scriitor francez de origine română, fondator al teatrului de avangardă. Opere: *Elegii pentru ființe mici*, *Cântăreața cheală*, *Rinocerii*, *Regele moare*, *Setea și foamea*, *Note și contranote*.
- 2 Emil Cioran (n. 1911), eseist și scriitor francez de origine română. Stabilit în Franța. Opere: *Schimbarea la față a româniei*, *Lacrimi și sfinți*, *Tentația de a exista*.
- 3 *Revista Fundațiilor Regale*, nr. 9, septembrie 1934.

Eseu, tratat filosofic și în același timp jurnal intim, *Mathesis* este una dintre cele mai frumos scrise cărți de gândire românească, în care autorul pledează pentru culturile de tip geometric, împotriva celor de tip istoric. Marele său prieten, Mircea Eliade, remarca: "Nimeni altul n-a știut mai bine ca Noica să rămână viu și intim, fără să renunțe la pudoare, la decență și la modestie. Constantin Noica vorbește despre pasiuni cu acea nobilă candoare și gravă subtilitate a secolului al XVII-lea. Este în efortul său către universalitate, către certitudine și ritm o mare speranță a noastră și o scurtă dramă a lui"¹.

În 1935 apare *Regulae ad directionem ingenii*. Traducând din limba latină o lucrare carteziană, Constantin Noica a redactat o amplă introducere, precum și notele corespunzătoare.

Simplitatea și claritatea limbii traducerii, subtilitatea comentariului se alătură străduințelor autorului de a crea o terminologie filosofică românească și de a oferi un îndreptar în studiul operei lui Descartes. De altfel, în 1937 când întreaga Europă sărbătorea pe marele filosof raționalist, Noica îi consacră o micromonografie apărută în Biblioteca pentru toți: *Viața și filosofia lui René Descartes*.

Descoperirile filosofului francez în domeniile matematicii și ale fizicii sunt prezentate într-un stil accesibil și atractiv. Cititorii cărții lui Noica au reținut că Descartes a pus bazele geometriei analitice, introducând noțiunile de mărime variabilă și de funcție, fiind în același timp autorul celebrei formule: "Cogito, ergo sum" (Cuget, deci exist), maximă ce proclamă gândirea ca adevăr indubitabil al existenței.

Volumul *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibnitz și Kant* (1936) familiarizează cititorul român de cultură medie cu opera celor trei filosofi.

Cartea cuprinde trei studii: *Conceptul de mathesis universalis la Descartes, Elemente pentru o scientia generalis la Leibnitz și Problema lucrului în sine la Kant*.

Volumul *De caelo* (1937), reapărut recent, este subin-

1 *Vremea*, 29 septembrie 1935.

titulat **Încercare în jurul cunoașterii și individului.**

Prefața își propune să se justifice, autorul prezentându-ni-se în același timp ca un mănuior al dialecticii, ce atrage atenția asupra deosebirilor dintre aparență și esență: "Dintre toate lucrurile pe care ești ispitit să le spui atunci când dai la iveală o nouă lucrare, anume potrivirea ideilor cuprinse în ea cu cele afirmate altă dată, măsura în care anumite contradicții nu sunt decât aparențe, sensul orientării pe care o slujești, și toate celelalte, nu ni se pare cuvenit să spunem decât că nu am fi voit să scriem lucrarea aceasta în felul în care am scris-o. Potrivit cu un statornic îndemn, am fi preferat să ocolim, cel puțin deocamdată, unele «probleme mari». Este greu însă a scrie despre chestiuni de viață interioară așa cum făceam într-o lucrare de început, fără a încrucișa asemenea probleme și este cu neputință să le ocolești, atunci când începi, așa cum se încearcă aci, o dezbateră în legătură cu stările noastre morale".

Încă înainte de a fi împlinit 30 de ani Noica ocupa un loc bine stabilit în spiritualitatea românească, aparținând în egală măsură filosofiei și literaturii. Deosebit de semnificative se dovedesc rândurile ce-i sunt consacrate de Pompiliu Constantinescu¹ în *Vremea* din 2 ianuarie 1938, într-un bilanț intitulat *Anul literar*:

"Din aceeași generație cu d-nii Eliade și Cioran, dl. Constantin Noica este un «filosof»; adică un spirit metodic, de nuanță și respectos față de adevărul universal al rațiunii. Plecând de la Descartes și Kant, din care a tradus cu limpezime și precizie (despre viața și filosofia lui Descartes a publicat și un studiu succint), d-l Constantin Noica a tipărit de curând o serie de studii, sub titlul general *De caelo*, grupate în «jurul cunoașterii și individului». Trinitate atât de interesantă și totuși profund disperată, existența ei justifică încrederea într-o mișcare filosofică, în tânăra generație, pe cont propriu, deși într-un cot la cot solidar, prin afinitatea de vârstă".

Istoria lui cum e cu puțință ceva nou (teza de doc-

1 Pompiliu Constantinescu (1901-1946), critic și istoric literar român. Opera: *Figuri literare, Critice, Tudor Arghezi*.

torat apărută în 1940) e, de fapt, o succintă și originală istorie a filosofiei.

Două introduceri și o trecere spre idealism (1943) "demonstrează faptul că în cazul criticismului este vorba de un concept deschis, în timp ce Kant considera fiecare critică o încheiere a momentului critic și trecerea la «doctrină».

Pentru autor, criticile înseși trec drept doctrină, care însă exact prin **Critica puterii de judecată** (căreia postkantienii și îndeosebi Hegel îi acordă prioritate), realizează trecerea spre aceasta." (**Autoprezentare**).

Jurnalul filosofic (1944) ne introduce în intimitatea biografiei spirituale a autorului. Însemnările, aparent disparate, ale acestei cărți au o tematică variată: filosofie, literatură, muzică, dar și «fapte» concrete, ale vieții domestice. Aforismele și paradoxurile abundă în aceste adnotări a căror idee centrală e **cultura**.

Consider deosebit de interesante părerile filosofului despre învățământ: "Visez o școală în care să nu se predea, la drept vorbind, nimic. Să trăiești liniștit și cuviincios, într-o margine de cetate, iar oamenii tineri, câțiva oameni tineri ai lumii, să vină acolo spre a se elibera de tirania profesoratului. Căci totul și toți le dau lecții. Totul trebuie învățat din afară și pe din afară, iar singurul lucru care le e îngăduit, din când în când, e să pună întrebări. Dar nu vedeți că au și ei de spus ceva, de mărturisit ceva? Și nu vedeți că noi nu avem întotdeauna ce să le spunem? Suntem doar mijlocitori între ei și ei înșiși. (Dar nici asta nu trebuie să le fie spus)."

În 1944, la îndemnul lui Sextil Pușcariu¹, Noica publică volumul **Pagini despre sufletul românesc**. Aparent variate, eseurile înmănunchiate aici (**Ce e etern și ce e istoric în cultura românească, Bisericițele noastre, Cum gândește poporul român, Sufletul românesc și muzica etc.**) prezintă în spiritul Spațiului mioritic al lui Lucian Blaga trasăturile

1 Sextil Pușcariu (1877-1948), lingvist și filolog român, întemeitorul Muzeului limbii române. Opere: *Limba română, Istoria literaturii române, Epoca veche*.

specifice, timbrul unic al spiritualității noastre.

Termină redactarea scrierii **Devenirea întru ființă. Încercare asupra filosofiei tradiționale** ce va fi tipărită abia în 1985. "Aici, problema noului este transpusă din domeniul cunoașterii în domeniul ontologic. Autorul distinge între o devenire întru devenire (așa cum o ilustrează reproducerea organică) și o devenire întru ființă, cea dintâi ca modalitate ontologică a reînnoirii de sine și a repetării de sine, cea din urmă ca expresie a reînnoirii ontologice și a desăvârșirii. Autorul desemnează conștiința devenirii întru ființă ca rațiune și arată că fiecare grupă a tabelii kantiene de categorii este susținută de trei componente ontologice: de devenirea de ființă și de devenirea întru ființă. Cea din urmă îi apare înzestrată cu patru modalități, care la rândul lor sunt expresie a raționalului: ca persoană umană, ca și comunitate, ca umanitate totală la fel ca în religii și în fine ca și curs dialectic al realului incluzând omul" (**Autoprezentare**).

După ce mai bine de două decenii i s-a impus tăcerea, în 1969 vede lumina tiparului **Douăzeci și șapte de trepte ale realului**. Este vorba aici de câteva glose pe marginea categoriilor lui Platon, Aristotel și Kant.

În 1975 apare cartea **Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești**, lucrare originală, aparent eseistică, bazată pe o documentare temeinică. Autorul citește cu atenție comentariile predecesorilor (Titu Maiorescu, Ion Scurtu¹, G. Ibrăileanu², N. Iorga³, G. Călinescu, Perpessicius⁴) caracterizând opera lui Eminescu drept: "un miracol al culturii românești." Caietele poetului sunt com-

- 1 Ion Scurtu (1877-1922), scriitor și critic literar, unul dintre primii exegeți și editori ai lui Eminescu.
- 2 Garabet Ibrăileanu (1871-1936), mentorul spiritual al revistei *Viața Românească*, istoric și critic literar.
- 3 Nicolae Iorga (1871-1944), istoric, scriitor și publicist român de notorietate universală. Personalitate enciclopedică. Opere: *Istoria românilor*, *Istoria literaturii române în veacul al XIX-lea*, *Istoria Presei*, *Istoria armatelor*, *Istoria bisericii*, *Istoria comerțului* etc.
- 4 Perpessicius (1891-1971), pseudonimul lui Dimitrie S. Panaitescu, istoric și critic literar, autor al *Mențiunilor critice*.

parate cu cele ale lui Leonardo Da Vinci¹, Goethe, Shelley², Hölderlin³ și Paul Valéry⁴. Cercetând manuscrisele, e tulburat și emoționat. Extaziându-se în fața acestor comori, pledează pentru faximilarea celor 44 de caiete rămase.

În același an Noica editează traducerea făcută de Eminescu din *Critica rațiunii pure* de Kant.

În 1992 Marin Diaconu și Gabriel Liiceanu publică la Editura Humanitas volumul *Introducere la miracolul eminescian*, cuprinzând aproape toate exegezele eminesciene ale lui Constantin Noica.

Cartea e structurată pe următoarele capitole: "Întâlnirea cu manuscrisele eminesciene, Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești, Din periodice, Eminescu și Kant, Interpretări eminesciene, Fragmentarium și Addenda."

Celor ce doresc să aprofundeze exegezele eminesciene ale filosofului de la Păltiniș le recomandăm lectura acestei cărți. Li se poate adăuga *Când te întorci cu gândul la Eminescu*, fragmente omise din lucrarea *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești*, publicate de noi în *Revista de istorie și teorie literară*, nr. 4/1986.

În 1978 vede lumina tiparului *Sentimentul românesc al ființei*, în care autorul propune un model ontologic⁵. "În interiorul acestui model determinațiile individului sunt convertibile în determinațiile generalului, ceea ce este desemnat ca «anastrofie». Este vorba, prin urmare, de o redescoperire a celor trei concepte hegeliene: universalitate, particularitate, singularitate, care desigur nu trebuie înțeleși ca termeni independenți, ci ca înrădăcinați într-o structură a ființei. De

- 1 Leonardo Da Vinci (1452-1519), pictor, sculptor, om de știință italian. Tablouri reprezentative: *Gioconda*, *Cina cea de taină*.
- 2 Percy Bysshe Shelley (1792-1822), poet romantic englez. Opere: *Regina Mab*, *Prometeu descătușat*.
- 3 Johan Christian Friedrich Hölderlin (1770-1843), poet romantic german.
- 4 Paul Valéry (1871-1945), poet și eseist francez.
- 5 ontologie (grec. *on*, *ontos*: "ființă" și *logos*: "știință"): ramură a filosofiei care studiază trăsăturile cele mai generale ale existenței; teoria existenței, "existența ca existență" (Aristotel).

acum încolo autorul nu va vedea în acest model numai unul ontologic, ci condiția pentru orice desăvârșire, atât în domeniul cunoașterii, cât și în cel al atitudinii etice, ca și în acela al reușitei estetice" (Autoprezentare).

Cartea are tangențe cu literatura, făcând două analize de excepție: *Lucefărul* de Eminescu și basmul *Tinerețe fără bătrânețe*.

În 1981 se tipărește volumul *Devenirea întru ființă*, cuprinzând în partea a doua a sa *Tratatul de Ontologie* "După opinia autorului, ontologiiilor tradiționale trebuie să li se reproșeze că stând prea mult sub influența lui Parmenide¹ pornesc de la o ființă desăvârșită, în timp ce, pe de altă parte ontologiiile nominaliste duc prea departe în jos și presupun o ființă individuală în felul unei mărimi statistice. Tratatul pleacă bineînțeles și de la realități individuale, în care însă modelul ontologic al autorului este reprezentat ca activ, eficient. Dacă fiind produsă de aceste realități nu realizează mai departe nimic decât devenirea (pe care autorul o înțelege ca expresie a unei prime organizări a realului și nu ca simplă transformare sau ca simplă schimbare și nici ca opusă ființei) se ajunge în felul acesta să se vorbească numai de realitatea unei ființe de a doua instanță. Pentru aceasta este introdusă denumirea de element în cadrul căruia modelul ontologic dobândește existența în sine și nu prin lucruri. Pentru autor, cele trei elemente fundamentale sunt: câmpurile materiale, viața și rațiunea" (Autoprezentare).

Dintre scrierile antume mai menționez: *Povestiri despre om* (1980), *Devenirea întru ființă* (1981), *Trei introduceri la devenirea între ființă* (1984), *Scrisori despre logica lui Hermes* (1986). În această ultimă operă antumă, "raportul între individual, determinării și general a făcut obiectul Logicii autorului care a fost dată la tipar într-o formă provizorie. El obiectează logicii tradiționale și celei moderne de a fi subsumat generalului individualul, pentru că atât Aristotel cât și modernii cu teoria mulțimilor integrează

1 Parmenide (540-480 î. H.), filosof grec, cel mai de seamă reprezentant al Școlii eleate. Ontologia sa este preponderent materialistă.

partea întregului și exemplarul ca parte a mulțimii. Unei atari logici a subordonării, a ierarhiei în sens militar, logicii lui Ares autorul îi opune o logică a lui Hermes în care partea nu este așezată în întreg, ci întregul împreună cu legile și întemeierile sale este așezat în parte; prin aceasta părții și individualului le conferă capacitatea de a putea fi interpretate de fiecare dată din nou.

Atât în ontologie, unde individul devine punctul de plecare, cât și în logică, autorul își deschide calea nu cu forme, noțiuni și judecăți tradiționale, și nu cu propoziții atomere care toate trebuie să fie mișcate prin gândire, adică din afară, ci cu o nouă unitate logică care produce procese și conexiuni fără conective" (Autoprezentare).

*

Publicistica lui literară este însă mai puțin cunoscută.

Cele aproape cinci sute de eseuri și articole scrise de Constantin Noica între 1928 și 1944 prezintă, așa cum era de bănuț, având în vedere excepționala sa deschidere filosofică din epocă, o deosebită varietate tematică. Predominantă rămâne însă și aici problema esențială a spiritualității românești. Ne întâmpină la fiecare pas încrederea în destinul culturii și al creativității neamului nostru, o pledoarie vibrantă și emoționantă pentru cunoașterea acestor realități culturale unice în context european: "E ceva viu aici, în țara românească: un spirit, o limbă, câțiva oameni reprezentativi, câteva fapte, câteva creații - afirma într-o anume împrejurare Constantin Noica - La ce bun să părăsim singura realitate în mijlocul căreia ne simțim bine, la noi acasă?"¹

Altădată, discutând lucrările *Teoria monografiei sociale* de Traian Herseni² și *Tehnica monografiei sociologice* de H. H. Stahl³, ceea ce îi oferea ocazia și a unor considerații

- 1 *Învieria românească*, în *Credința*, an II (1934), aprilie 8, nr. 105, p. 3.
- 2 Traian Herseni (1907-1980), sociolog și psiholog român. Opere: *Teoria monografiei sociologice, Introducere în psihologia socială*.
- 3 H. H. Stahl (n. 1901), sociolog și economist român. Opere: *Tehnica monografiei sociologice, Nerej, Contribuție la studiul satelor devălmașe*